

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/21 Fall 2016, p. 719-728

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11245>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 05.12.2016

✓ Accepted/Kabul: 29.12.2016

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Bahir SELÇUK – Doç. Dr. Ahmet AKKAYA

This article was checked by iThenticate.

OKÇU-ZADE’NİN ÖZEL BİR MEKTUBU ÜZERİNE

*Bekir KAYABAŞI**

ÖZET

Şairler ve yazar entelektüeller aynı şekilde eğitim alırlar ve Osmanlı toplumunda benzer pozisyonlarda çalışırlar. Şiirin Osmanlı eğitim ikliminde özel biri yeri olsa da; eli kalem tutan herkes yazı sisteminin üyesidir. Bu dönemde yazı, “inşa” olarak adlandırılırdı. Münşiler resmi yazı sistemi içerisinde eğitilmişlerdir. İnşa, Emeviler döneminden başlayarak devlet işleyişinin bir parçası olmaya başlamıştır. İlk kâtipler genellikle Hristiyanlıktan dönen kültürel alt yapısı uygun entelektüellerdi. Abbasilerle birlikte yeni Müslüman olan İranlı elitler kitabet ve inşaada devletin ihtiyaçlarını karşıladılar. Sonraki bütün Müslüman devletlerin benzer serüvenleri olageldi. Selçuklular da devletleşme sürecinde İranlı kâtiplerin yardımını almıştı. Bu nedenle Farsça bir dönem resmi dil olarak kullanıldı. Osmanlı, kendi ihtiyaçlarına uygun bir kitabet sanatı geliştirmekle kalmadı, kâtiplerini yetiştirecek bir eğitim sistemi de kurdu. Onlar resmi mektuplar yazdıkları gibi özel mektuplar da yazdılar. Okçu-zade 17. yüzyılın meşhur münşilerindendir. Şeyhülislam Yahya Efendi’nin şeyhülislamlığı döneminde önemli makamlara getirildi. Okçu-zade, nesir alanında önemli eserler verdi. Şeyhülislam Yahya Efendi azledilince gözden düştü. Birçok resmi mektubunun yanında O, bazı özel mektuplar da yazdı. Azledilme sürecini ve hislerini açık bir dille ifade ettiği mektuplar da yazdığı bilinmektedir. Bu tür özel mektuplar birçok kişisel bilgi içermektedir. Bu çalışma Okçu-zade’nin resmi olmayan bir mektubunu konu almıştır. Bu mektup, düz yazıda hiciv için ilginç bir örnek gibi görünmektedir. Bu makalede Okçu-zade’nin mektubu ele alınacak ve inşa’da hicvi nasıl kullandığı yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Okçu-zade, inşa, mektup, hiciv, kitabet

* Yrd. Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eski Türk Edebiyatı, Edebiyat Öğretimi, El-mek: bkayabasi@adiyaman.edu.tr

ON A SPECIAL LETTER OF OKÇU-ZADE

ABSTRACT

Poets and intellectual authors are trained in the same way and work in a similar position in the Ottoman society. Although poetry has special place in Ottoman education; everyone who is literate is a member of the writing system. In this period, writing was called as "build". They are trained in Münşi official writing system. Construction has become a part of the state operation, starting from the Umayyad period. Generally, first clerks are people who renounce Christianity religion and intellectuals whose cultural background was appropriate. Iranian elites with the new Muslim Abbasid met clerical and built the state's needs. Next, it has been the similar adventure of all Muslim states. Seljuk also received assistance from the secretary of Iran's during the nationalization process. Therefore Persian was used as the official language in a period. Ottoman, has not only developed an oratorical appropriate to their needs, but also they have set up a training system to train their clerks. They write both special letters and official letters. Okçu-zade is one of the famous 17th century's Münşi. He was appointed to important posts during Şeyhülislam Yahya Efendi's Sheikh al-Islam's period. Okçu-zade gave important works in the field of prose. When Sheikh ul-Islam Yahya Efendi was dismissed he has fallen out of fashion. Besides many official letters, he also wrote some private letters. It is also known he wrote letters that expressed his feelings and process of dismissal in a clear language. Such private letters contain many personal details. This work discussed unofficial letter of Okçu-zade's. This letter appears to be an interesting example for satire in prose. In this article Okçu-zade's letter and how to use satire in construction will be reviewed.

STRUCTURED ABSTRACT

Prose, had showed a rapid development in the Islamic World. Although rap's prose is old, Arabic language began to be used as a state language in the period after İslam. After period of Hz. Ömer İslamic state begun to spread over large area that it feel difficulties of central ruling too. There were first letters that Hz. Muhammed (sas) sent to aim of notification of İslam those letters were known the first letters of Islamic World. These are literary strong Letters that present İslam with definitive statements. Poets and intellectual authors are trained in the same way and work in a similar position in the Ottoman society. Although poetry has special place in Ottoman education; everyone who is literate is a member of the writing system. In this period, writing was called as "build". They are trained in Münşi official writing system. Construction has become a part of the state operation, starting from the Umayyad period. Generally, first clerks are people who renounce Christianity religion and intellectuals whose cultural background was appropriate. Iranian elites with the new Muslim Abbasid met clerical and built the state's needs. Next, it has been the similar adventure of all Muslim states. Seljuk also received assistance from the secretary of Iran's during the nationalization process. Therefore Persian was used as the official language in a some time period. Ottoman, has not only developed an

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/21 Fall 2016

oratorical appropriate to their needs, but also they have set up a training system to train their clerks. They write both special letters and official letters. Okçu-zade is one of the famous 17th century's Munşi. He was appointed to important posts during Şeyhülislam Yahya Efendi's Sheikh al-Islam's period. Okçu-zade gave important works in the field of prose. When Sheikh ul-Islam Yahya Efendi was dismissed he has fallen out of fashion. Besides many official letters, he also wrote some private letters. It is also known as the writer of letters that expressed his feelings and process of dismissal in a clear language. Such private letters contain many personal details. This work discussed unofficial letter of Okçu-zade's. This letter appears to be an interesting example for satire in prose. In this article Okçu-zade's letter and how to use satire in construction will be reviewed.

Okçu-zade began to his letter to explain how he involved in between prose writers and how he had become the most famous writer in his time. He pointed out that he compounded high level of talents and well education in same place. That's why his enemies couldn't prevent his rising. It can be understood from first sentences of his letter that he was a very sad because of lost his position. He said: "I cut all relationships with every things and with tears of regret. I withdrew into myself." Okçu-zade started to tell us how he lost his job after Şeyhülislam changed.

Panegyric and satire are two characteristics exist with poetry. It can be said that poets who are privileged, they use another language that doesn't belong to ordinary people. Poets produced a language independently from spoken language rules that gave them extraordinary power. They can use this power as weapon when they need. Also they can hire out who pays good praise. Poets demand respect. If they haven't seen respect the way they want, they would have used their language as weapon. It called that it is satire. Prosiest has less prestigious comparing with poets in Mediaeval.

He is the biggest clerk as like as Feridun Bey in his period. He born in İstanbul and He was son of Okçuzade Mehmet Paşa who firstly had been undersecretary of Finance Minister then he had been appointed as minister of foreign affairs and finally he became district governor of Cyprus and Halep. He graduated from Medrese (Medrese is a kind of University in Ottoman times) He became clerk in Government same year. Scientists who have power divided two sides in Okçuzade's time. He had joined in Şeyhülislam Yahya's team. For this reason constantly he lost his position. When the opposite side to take power he lost his job. Although he had been lost his position. He was one of the biggest prosiest in his time. He had a lot of letters. There were famous satire poets in classical period. No doubt Nef'i was the most important. Tradition of satire depend on Arab's literature like all other spiciness in Ottoman Literature. It had been that Satire used widely in pre-Islamic period in Arab literature. That's period called "Cahiliyye" satire used as psychological weapon.

When it is said literature it is understood poetry for centuries. The most important product of literature was "Divan" in Ottoman times that it has been created a great literature tradition. It was essential to write poetry for every person who was interested in literature. Qasida was the most preferred type of poetry by the poets in this context. Poets put all their skills in Qasida and they would show how skillful they are in

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/21 Fall 2016

panegyric and satire. Therefore they marked first chapter of books for qasada. Panegyric and satire wasn't a very common situation in prose at that time. It is possible to be seen how a prose writer can use the prose like poem in this work. Okçuzade Mehmed Şahi was a prose writer under the control of Şehülislam. He criticized ŞeylülislamEsat who was the most powerful person in his time. Sometimes his style was pushing the limits of morality in his prose. Also it wasn't common that to use prose with the function of poetry without the addition of rhythm. It was an unusual situation that prose served as a poetry in panegyric and satire. This is supposed to be a rare situation to come across information about their private lives in their letters that Prose writers whose mission was the official correspondence. In the tradition of the münşeât, epistle to write for sultan and important correspondence had been put in books by the Prose Writers. Okçuzade's letter written purely for personal purposes that emerge as an example.

Keywords: Okçu-zade, building, letters, satire, clerical

A.Giriş

İnşa kelimesi ilk olarak Emevîler döneminde yazılan haraç kitaplarında geçmektedir. Hz. Muhammed (sa)'ın İslam'ı tebliğ etmek amacı ile Bizans İmparatoru Heraclius'a, Sasani İmparatoru Kisra'ya ve İskenderiye Patriği Mukavkis'a yazdığı mektuplar kısa ve veciz ifadeleri ile İslam dünyasının ilk mektuplarıdır denilebilir. İslam geniş bir alana yayılınca bu büyük devleti yönetmek için merkezle taşra arasındaki iletişimi mektuplar sağlamıştır. Bu nedenle kitabetin geliştiği ve inşanın kendini bulduğu dönem olarak, Emevîler dönemi zikredilebilir. Emevîler döneminde kitabet edebi anlamda Halife Hişam'ın mevlası ve divan-ı resail başkanlığında bulunan Salim b. Abdullah (öl. 50 h.) ve onun öğrencisi Abdulhamid el-Katib (61-132 h.) elinde gelişmiştir. (İpek, 2014, 182-183)

“Daha önce oluşan esaslar çerçevesinde gelişmekle birlikte, Abbasiler devrinde çeşitli dillerden yapılan tercümelerle edebi nesrin alanı daha da genişledi. Bu tercümeler eski Arap gelenekleriyle karışarak yeni bir türün meydana gelmesine sebep oldu. Aydınlarla, sade bir dille gerekli bilgileri öğretmek maksadı güden bu yeni nesir türünün (edeb) kurucusu, el-Beyan ve't-tebyin ile Kitabü'l-Hayevan müellifi Cahiz'dir. Bu türde Cahiz'i 'Uyunü'l-aḥbâr adlı eseri ile İbn Kuteybe, el-Kamil ile Müberredel- İkdü'l-ferid ile İbn Abdürabbih, el- Emali ile Ebu Ali el-Kall ve Zehrü'l-adab adlı eseri ile Ebü İshak el-Husri takip ettiler. Abdülhamid el-Katib'in başlattığı resmi yazışmalar ile gayri resmi yazışma ve hikaye türü edebiyat da Abbasi devri boyunca İbnü 'l-Mukaffâ, Cahiz, İbnü'l-Amid, Ebü Bekr Harizmi, Bediüzzaman el-Hemedani ve Hariri gibi üstatlarda devam etmiştir.” (Yıldız, 1990: CI 41)

Edebî Arap nesrinin ilk temsilcilerinden olarak görülen İbn Mukaffâ Farsçadan yaptığı tercümelerle Arap yazı geleneğini edebi bir çizgiye oturtmayı başarmıştı. Bu bağlamda Arap nesrinin oluşumunda Fars edebi ve devlet geleneğini etkisi açıkça görülmektedir. Salim b. Abdulah ve Abdulhamid b. Yahya el-katib her ikisi de aslen Fars asıllı olup, dönemin kültür dili olan Yunancayı da iyi bilmekteydiler. (İpek, 2014: 184) Kabile hayatından birkaç kıtada hüküm süren büyük bir devlete dönüşme sürecinde Arapların yerleşik düzen eksikliğini İranlı Müslüman elitler tamamlamış denilebilir. Abbasilerin hüküm sürdüğü yıllarda Bağdat'ta Fars kültürünün ve yazı dilinin çok etkili

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/21 Fall 2016

olduğu bilinmektedir. Halife Me'mûn'un annesinin İranlı olması dolayısı ile Abbasi sarayı İranlı danışmanlarla dolmuş hatta bir süre hilafetin merkezi Merv olmuştu. (Yıldız, 1988: 34)

Bir üçüncü güç olarak yükselen Türklerin kurduğu devletlerin de idare merkezlerinde Farsça diploması dili ve hatta resmi yazışma dili olarak kullanılmıştır. Büyük Selçuklu devletinin dilinin Farsça olması bunun açık delili olsa gerektir. Farsçanın bu etkisi nedeni ile inşa teknikleri Farsçadan Türkçeye geçmiştir.

Emevi hükümdarı Abdü'l-melik b. Mervan (ö 70 h) zamanında başlamak üzere kendi yazışma geleneğini oluşturan İslami gelenek, bu husustaki Farisi gelenekle de birleştirilerek Müslüman Türk dünyasına intikal etmiştir.(Unan, 2014: 4)

Nazım ve nesrin gelişimi dönemin ilgisi, beğenisi ve ihtiyacına göre olmuştur. Nazım daha elit bir uğraşı denilebilir. Nesrin resmi devlet işlerinin bir parçası olduğu düşünülünce Selçukludan Osmanlıya intikal eden kitabet sanatı Osmanlı Devleti'nin sıkı disiplini ve merkeziyetçi yapısı ile kısa sürede klişe kalıplarla yazılan, her satırda olması gerekenlerin bulunduğu bir yazı dili oluşmuştur. Bu nedenle Batı dünyasındaki mektup geleneği ile kıyaslama yapan kimi Cumhuriyet dönemi bilim insanları inşa geleneğinin bu biçimsel yönünü eleştiri konusu etmişlerdir. Dr. İbrahim Kutluk bunlardan birisidir. Türk Dili Yıllığı Belleten "Mektup" özel sayısında yer alan makalesinde inşa hakkında şunları söylemektedir: " Çok uzun bir geçmişi olan Türk ulusundan, özellikle yakın geçmişimiz sayılan Osmanlılardan bize –mektup türünden- ne kaldığı bilinmemekte, daha doğru bir deyişle çok kaldığı bilinmektedir. Birçok sorunu aydınlatmak isteyen bir bilginin, bu konuda ne denli güçlükler içinde olduğu apaçıktır. Örneğin yüzlerce münşeat betiğini geçirecektir. Oysa görecektir ki bunların çoğu gerçek mektuplar değildir. Yazma örnekleridir. Birinden bir başkasına yazılmış değildir ya da bunların bir bölümü birinden ötekine yazılmıştır da kime olduğu belirtilmemiştir. Bunların yanında yazılmış gibi gösterip de yazılmamış, örnek olsun diye münşeat yazarının uydurduğu mektuplar çoktur. Mektuplarla mektup olmayanın birbirinden ayırt edilmesi güçtür sonra da çok zaman alıcıdır. (Kutluk,1979:1)

İbrahim Kutluk'un bu eleştirisi Cumhuriyetin ilk dönem aydınlarının neredeyse tamamından yer alan, Batı'daki edebî türleri kendi edebi geçmişlerinde aynıyla bulamamaktan kaynaklanan hayal kırıklığına dayanmaktadır. Eski edebiyatımızı özgün yapan şey tam da bu olsa gerektir. Kendine has bir şiir anlayışı ve doğuşunda Fars ve Arap nesrinin etkisi olsa da onlardan farklı bir nesir geleneği bina etmek kudretini göstermiş olmasıdır. " İnşa geleneği altı yüzyıl süren Osmanlı Devleti'nin her döneminde yetenekli kâtipler çıkarttığı söylenilebilir. Okçu-zade Mehmed b. Mehmed Şahi bunlardan birisidir. Münşeat mecmuası Feridun Beyden sonra en çok bilinen mecmualardır. (Uzun, age: 2)

B. Okçu-zade Mehmed Şahi:

Feridun Beyle birlikte devrinin en büyük kâtiplerindendir. 970'te (1562-63) İstanbul'da doğdu. Reisülkütlük ve baş defterdarlık gibi önemli görevlerde bulunduktan sonra Kıbrıs ve Halep beylerbeyi olan Okçuzade Mehmed Paşa'nın oğludur. Medrese eğitimi tamamlamasının ardından 988'de (1580) Şeyhülislam Melulzade Mehmed Efendi'den mülazemet aldı. Aynı yıl Divan-ı Hümayun kâtipliğine geçerek resmi görevine başladı (6 Ramazan 988/15 Ekim 1580). Ayrıca kendisine zeamet verildi ve müteferrika grubu içinde yer aldı. 1004'te (1596)sadrızamlığa getirilen

Damad İbrahim Paşa'nın baş tezkirecisi oldu. İbrahim Paşa'nın 1010'da (1601) vefatına kadar onun himayesinde kaldı. (Woodhead, 2007:335-336)

Kâtipliği yanında hadis ilmiyle alakalı eseri ile de tanınmıştır. İnşa geleneğine büyük katkısı olan mektupları dönemin biyografi uzmanları tarafından kıymetli görülmüştür. “*Okçuzade Mehmed döneminin önde gelen münşilerinden biriydi ve Atai'ye göre Tacizade Ca'fer Çelebi'den sonra en tanınmıştıydı.*” (Woodhead, 2007:335-336) Bu şöhretine rağmen memuriyet hayatı çok inişli çıkışlı olmuştur. Uzun süre elde ettiği makamlarda kalamamıştır. “*Reblülevvelinde (Kasım 1596) reisülküttaplığa getirildiyse de bir ay sonra azledildi; ancak ardından tekrar aynı göreve getirildi (Aralık 1596). 1006 Safer ayı başlarında (Eylül 1597) defter emini oldu.*” (Woodhead, 2007:335-336)

Okçuzade, ulema arasındaki gruplaşmada Şeyhülislam Yahya Efendi etrafında toplanan kalem ehliydendi. Şeyhülislam Yahya ile Hoca Sadeddin Efendi'nin çocukları arasındaki çekişmeden dolayı çoğu zaman görevden azledilen taraf olmuştur. “*Son olarak 1. Mustafa'nın saltanatı zamanında (1622-1623) bir yıl daha nişancılık görevini üstlendi. Bu görevi yakın arkadaşı olan Şeyhülislam Zekeriyâ-zâde Yahya Efendi vasıtasıyla elde etmiş olmalıdır. Okçuzâde vefatına kadar mazuliyet hayatı yaşadı. Uzun mazuliyet yıllarının Hoca Sadeddin Efendi'nin oğullarının şeyhülislamlık makamında bulunduğu dönemlere rastlaması bu aileyle rekabet içinde olan karşı gruba mensubiyetine dayandırılır.*” (Woodhead, 2007, 335-336) Bu çalışmaya konu olan mektup da bu çekişmenin sonucu olarak görevinden azledilen Okçuzade'nin, dönemin şeyhülislamına ve sadrazamına karşı ağır eleştirilerini içermektedir.

İlim ve fazilet sahibi; şair, münşi, âlim ve edebi bir kişi olan, iyi derecede Arapça ve Farsça bilen Okçuzâde, dönemin önde gelen münşilerinden biriydi. İlk şiirlerinde “Zeynî” mahlasını kullanmış olan Okçuzâde, ardından yaygın olan bu mahlası bırakıp “Şâhî” mahlasını seçmiştir. Divan sahibi olduğundan bahsedilse de divanı tespit edilemeyen Okçuzâde'nin kimi şiirleri tezkirelerde ve mecmualarda yer almaktadır. Münşi olarak şöhret bulan Okçuzâde'nin mektuplarının çoğu Şeyhülislam Yahya Efendi için derlenen Münşeat mecmuası içerisinde yer almaktadır. Bazı kanunname mecmualarında Okçuzâde tarafından tamamlanmış olduğu belirtilen notlar bulunmakta bazıları da doğrudan kendisine atfedilmektedir.¹

C. Okçu-zadenin Mektubu

Okçu-zade Mehmed b. Mehmed adına Milli Kütüphane yazmalar koleksiyonu 06 Mil Yz A963 arşiv numarada kayıtlı Münşi'î-İnşa 29 varak 23 satırdan oluşmaktadır. Abadi kâğıt üzerine Nestalikle yazılmış. Eserin dili Türkçedir. Okçu-zade Mehmed b. Mehmed adı geçen eserinde inşanın incelikleri hakkında kimi maharetler gösterse de asıl hedefi kaybettiği nişancılık görevinden dolayı sitemini ifade etmektir. Mektup bu duruma vesile olanalar yönelik eleştirilerin yer yer oldukça sert ifadelerin bulunduğu bir düz yazı örneği olarak görünmektedir.

1. İnşa nedir Münşi kimdir?

Mektubun ilk 12 satırı Arapça yazılmıştır. Bu kısımda Okçu-zade münşi'nin kim olduğunu ayet ve hadislerden örnekler vererek açıklar. Şiirsel bir üslupla yazılan bu kısım kısa ve veciz ibarelerden oluşur.

¹ Bahir Selçuk, “ZEYİNİ/ŞAHİ, Okçu-zade Nişancı Mehmed Paşa (d970/1562-63-ö.1039/1629-30; münşi, divan, şair)” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), [http://turkdebatiisimlersozlugu.comindex.php?sayfa=detay&detay=1978\(E:T.17.12.2016\)](http://turkdebatiisimlersozlugu.comindex.php?sayfa=detay&detay=1978(E:T.17.12.2016))

2. Kitabet alanına girişi ve tahsili

(13) *ammā ba'd bu bende-i āzāde muhammed bin muhammed okçu-zāde mehāfil-i emāsil-i sudūrda bu vecihle* (14) *bess-i şekva ve nefsetü'l- mastüreider ki iktizā-ı sevk-ı* (15) *kazā ile nedāret-reyhan-ı re'yān-ı sinn u sālde küttāb-ı* (16) *dīvān-ı felek-misālde madūd-ı teleffüt-i ülemā-yı zaman ile beyne'l-* (17) *ekāfūi ve'l-ahdān magbūt belki mahsūd idim rūz u şeb* (18) *dest-i sa'y u talebi bina-ı kasr-ı ma'arife kasr bünyād-ıhisār-ı* (19) *'avārif hasridüp mişkāt-ı fazl-iulemādan cezve-i dāniş* (20) *ü hüner iktibas ve hasbe'l-imkân muhalata-ı ebnā-yı zamandan ihtiraz u* (21) *ihtiras iderdüm pāye-i isti'dād ü istihālüm akran u emāsilimden* (22) *vālā olmadıysa onlardan dūn u pes değil idi*

Okçu-zade nasıl kitabet sahasına girdiğini ve nasıl kâtip olduğunu yukarıdaki paragrafta anlatmaktadır. Kaderin bir seçimi olarak mesleğe girdiğini ama zamanla akranlarından aşağı kalmayacak bir başarı gösterdiğini anlatmaktadır. Mektubun bu ilk sayfası oldukça mütevazı bir başlangıç ve güzel bir hayat hikâyesinin girişi gibi durmaktadır.

2a (1) *tahsilüm miskāle-i tekmi'l ile incilā bulmadı seng-i ta'n-ı* (2) *hasūdān ile bil-külliyē şikeste değil idi egerçi ve samt-ı cehāletden tahsil-i nefis-i zelīl için sebīl-i tahsilde ihtiyār u sabr u* (4) *nasb olunurdu ammā kālā-yı vālā-yı ma'rifet bī-kadr u itibār* (5) *ve devha-ı bülend-fazīlet-i bi-berg ü bār iken bī-fūide tazyī'-i* (6) *'ömr-i 'azīze ve irtikāb-ı'anā-ı*

gazir-i cerihü'l-cenān...

Sonraki paragrafta eğitiminden söz etmektedir. Yetenekleri yanında eğitiminin de akranlarına denk olduğunu dile getiren müellifi, etrafındaki haset edicilerin kınama taşlarına ve kendisini tahsilinden alıkoymaya çalışmaları Okçu-zadeyi engellemeleri de mümkün olmamıştır. Mektubun başından itibaren pozisyonunu kaybetmiş bir bürokratın eleştiri ve intikam isteğini görmekteyiz. Zekeriya-zade Yahya Efendi'nin çalışma arkadaşlarından olan Okçu-zade Mehmet Şahî, Yahya Efendi'nin Şeyhülislamlık makamını bırakmasının ardından halefi Hoca-zade Esat Efendi tarafından azledilmiştir. Okçu-zade uğradığı bu haksızlığı oldukça sert bir üslupla dile getirmektedir.

3. Görevinden azledilmesi:

2a “*mir'āt-ı cihan-nümā-yı basiret-* (10) *müncelā ve şāhid-i devlet mınaşsa-ı zevāde mütecellā oldukda kūşe-ı vahdetde tūşe-i bülğat ile kānī*” ve *şeyf-i sarem vakt-i rişte-i* (12) *hılteyi kāti' olup mızāb-ı dīde-i hūn-bārdan sırr-ı şükr-i nedameti* (13) *rızān ve mutekeff-i sükût u sükūne-gürizān oldum*”

Basireti parlatan dünyayı gösteren ayna parladığında ve ikbal isteklerinin zevale erdiğinde yalnızlık köşesinde yaşayacak kadar azıkla yetinip, her şeyle olan irtibatı kesip, pişmanlık gözyaşları içinde sessizliğe ve sükûnete kaçtım. Okçu-zade, Şeyhülislam değişimi sonrası görevden ayrılmasını bu şekilde anlatmaya başlamaktadır.

“(21) *mefātır-ıhāme-i abbāsı cāmem olan nameler dest be-dest ehl-i* (22) *insaf u bahr sühen-güzārīde cevārī olan münşeatum mahāzır-ı* (23) *nākīdān-ı pākize-sıfatda reşkīn-sāz-ı hāce-i cihan u vassāf* (2b) *olup gil-endā-yı aftāb-ı fazl u hüner olan hāsīd-i kütāh-nazara* (2) *mu'riz-ı itizarda bu vech ile pāsīh-güzār olurum ...*”

Yaratılıştan Abbasi elbisem gibi olan mektuplarım ve münşeâtım insaf sahibi söz ustaları arasında elden ele dolaşırken zamanın münekkittleri Hâce-i Cihân ve Vassaf gibi beni kıskanırlar ve bütün fazilet güneşlerine çamur atan kıskanç dar görüşlülerin de itiraz ve kıskançlıklarını çekdim. İlk satırlardaki sakin üslubun değiştiği görülmektedir. Mütevazılıktan giderek uzaklaşmaktadır. Münşeâtının tesiri kıskançlık oluşturmaktadır. Kitabedinin kıymetini vurguladığını görmekteyiz. Bu satırlardan itibaren okçu-zade tipik bir kaside şairi edası ile kendini övmeye başlamaktadır.

“Ve taraf-ı taklîd-i şarfe-süvâr olan nev-hevesân-ı hâme-kârun terkîb ü (5) kelimât-ı bî-tertibleri meşhûd-ı nazar-ı hakîkat-bîn oldukda meslek-i (6) münşiyân-i pîşîni-küşâde ve hezârşerm ü hacl ile ...”

Okçu-zâde, kendinden sonra bu alana heves edenleri “nev-hevesâ-ı hâme-kâr” terkibi ile tasvir ediyor. Hevesli yeni yetmeler diye Türkiye Türkçesine aktarabileceğimiz bu tamlama kitabet ehline olan bakış açısını göstermesi açısından güzel bir örnektir.

D. OKÇU-ZADE HİCİV

Hiciv kelimenin kökü olan hecv veya hicâ sözlükte “bir lafzı harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin ya da toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek anlamına gelir.(Lisanü’l-‘Arab,“hecv”md.) (Okay,1998:447). Türk edebiyatında hiciv geleneği eski olmakla birlikte övgüye nazaran daha az başvurulan bir türdür.

Klasik dönemde ünlü hiciv şairleri vardır. Nef’î bunlardan en önemlisidir kuşkusuz. Klasik dönem edebiyatında hiciv geleneğinin bütün nazım türlerinde olduğu gibi Arap edebiyatına dayandığı görülmektedir. Arap edebiyatında hiciv “Cahiliye “ döneminden beri yaygın olarak kullanılan bir türdür. “Cahiliye dönemi temel alındığında genelde hicvin psikolojik bir silah olarak kullanıldığını görüyoruz. Şair, düşmanını hicvederken, hareket noktası, içinde yaşadığı toplumun değerleridir. Bir yandan bazı üstün değerlerin, kendisinde, kabilesinde ve taraftarlarında bulunduğunu iddia ederken, diğer yandan, karşı tarafın bu meziyetlerden mahrum olduğunu ileri sürmektedir. Şiir bu dönemde daima şahsi ve toplumsal bir amaca yönelik olarak söylendiğinden, fahiye ve methiyeler bile içlerinde rakipler ve düşmanlar için gizli birer hiciv barındırmaktadır.” (Taşdelen,2009:302) Cahiliye döneminin kabilelere dayanan hayat tarzı kuşkusuz Osmanlı toplumu için geçerli değildir. Bu nedenle hiciv bireyseldi ve rakip de bireydi. Bir topluluk adına diğer bir topluluğu eleştirme yöntemi benimsenmemişti. Ama hicvin psikolojik yönü kuşkusuz aynı etkiye sahipti. İstenmeyen kişinin itibarını zedelemeydi.

Vazifesini kaybetmiş bir kalem ehlinin kendini övmesi gayet normal olarak görünse de övgünün bir erdem olarak nasıl bir şair ve yazarla birlikte olduğu konusu tartışılan konulardandır. Niçin övgüye gerek duyarız? Şair ya da yazar neden kendini ya da bir başkasını över ya da yerer? Bu sözün doğası ile ilintili bir davranış belki bir oluşturma denilebilir. İbnReşik el- Kayrevânî’nin Abdussamed b. El-Mu’azzel’den (ö.240/854) yaptığı nakle göre: “Şiirin tamamı üç cümledir. Fakat herkes bunları gerektiği gibi telif edemez. Övdüğünde “sen” dersin. Hicvettiğinde “değilsin” dersin. Mersiyede “idin” dersin.(Taşdelen,2009:299-318)

Şairin övmesi ve yermesi şiirle birlikte var olan iki önemli olgudur. Bir bakıma şiir konuşma dilinin üzerinde bir üst dille hitap ettiği için şairler kendilerini ayrıcalıklı görmekteyler denilebilir.

Konuşma dilinin bir kısım kurallarından azade olarak ürettiği etkili dilin bir neticesi olan yergi ve övgü şairin bir silahıdır. Şair etkili bir silaha sahip birisi olarak, her zaman saygı görmek ister. Eğer saygı görmezse şiir silahını çeker ki buna hiciv denilmektedir. Ya düz yazı ustaları ne yapar. Şairlere kıyasla ikincil önem sahip nasirlerin övgü ve yergisi nasıldır?

(2b) "hasanü'l-ism kabîhü'l-müsemma bir vezîr-i vizr-intimâ ki ifsâd-ı kâbiliyyet sultanda hem-reng-i (19) Hâmân ve evzâ-ı nâ-puhte ile sâlâr-ı gürûh-ı Hâmân idi dest-i (20) sadâreti telvîs u nâ-pâk ve sine-i ehl-i ma'rifeti tîğ-i zehr-âb-dâde-i (21) sitem ü ma'rifeti ile çâk çâk eyledi..."

"İsmi güzel, isimlendirilişi kötü günahkar bir vezir idi ki sultanı yoldan çıkartmakta Haman kabiliyetinde ve çiğ davranışları ile hamlar güruhunun reisi idi. Sadrazamlık makamını kirletti ve marifet ehlinin sinisini sitemin zehirli kılıcı ile parça parça etti." Kuran'da Firavun'un veziri olarak adı geçen Haman, Firavun'u yoldan çıkartan kişi olarak taktim edilir. Nihayet Firavun'un ailesi, onu (ileride bilmeksizin) kendileri için bir düşman ve üzüntü konusu olsun diye sahihsiz görüp aldılar. Gerçekte Firavun, Haman ve askerleri bir yanılgı içindeydi." (Kasas, 8) Kuran'da birçok surede adı geçen Haman, Firavunu yoldan çıkartan birisi olarak takdim edilir. Okçu-zade, Hoca-zade Esat efendi Şeyhülislam olduktan sonra azledilir. Bu nedenle Esat Efendi'yi Firavun'u yoldan çıkartan veziri Haman'a benzetir. Bir Şeyhülislam için Hz. Musa(as). 'nın düşmanına benzetilmek oldukça ağır bir benzetmedir. Şeyhülislam Esat Efendi, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinden sonra İstanbul'a getirdiği Hasan Can'ın torunudur. (Aktepe, 1995:340-344) Bu nedenle Okçu-zade Esat Efendinin Osmanlı içindeki kriptö Şii olduğunu vurgular.

- (3a) 'acem ferzendi oldu müftî-i aşra
Anunçün başını kaldırdı evbâş
(17) 'aceb hikmet değil mi pâdşâhum
Ola târih müftümüz kızıl baş

"Acem çocuğu asrımıza müftü oldu ve onun için kötüler başkaldırdı. Çok hikmetli değil mi Padişahım tarih olsun müftümüz Kızılbaş." Düşürülen tarih hicri 927. Bu tarih, Yavuz Sultan Selim'in ölüm tarihine denk gelmektedir. Sünni İslam'ın temsilcisi olan bir devletin en büyük dini otoritesini Şii olmakla suçlamaktadır.

(3a) Sen itme onları şâhâ ki itdi (23) Musta'şım tapan zer âteşine kır geçür Mecûsîdür sakın vezîr-i münafıkdan 3b (1) ibn 'alkamîdir gider ol müftî-i mülhîd Nâsır-ı Tûsîdir...

"Abbasilerin son Halifesi Mutasım'ın ettiklerini sen yapma, onlar ateşe tapan mecûsîdir, münafık veziri kır geçir. Alkami'dir o kaçır gider, O dinden çıkmış müftü Nasır- ı Tûsîdir."

Okçu-zade İslam tarihinden örnekler vererek yergisine devam ediyor. Abbasilerin son Halifesi Mutasım Billah ve onun veziri Alkamî ve Hulagu'nun Bağdat'ı işgal etmesi için fetva veren Nasrettin-i Tûsî'den örnekler vermektedir. Adı geçen tarihi şahsiyetler, yıkılmakta olan bir devletin son din adamı, son yöneticisidir. Okçu-zade'nin Sultana eğer Esat Efendi ile devam ederse sonunun ne olacağını tarihten örnekler vererek açıklama yolunu seçtiğini görmekteyiz. Nesrin doğasına uygun bir eleştiri yöntemi seçmiştir. Tarihi ve dini deliller ortaya koyarak, Şeyhülislam Esat Efendi'nin yalnızca icraatlarını değil doğrudan kişiliğini ve soyunu hedef almıştır. Şiirde ifadesi zor olacak

örneklerle fikrini güçlendirmeyi denemiştir. Bu bakımdan Şeyhülislam Esat Efendi hayatta iken yazılan bu mektup, eleştiri özgürlüğü açısından da ilginç bir örnek olarak gösterilebilir.

SONUÇ

Yüzyıllar boyu edebiyat denilince kast edilen şiirdi. Büyük bir edebi gelenek oluşturduğumuz Osmanlı döneminde edebiyatın en büyük ürünü “divan” idi. Edebiyatla ilişkisi olan herkes için esas olan şiir yazmaktı. Bu bağlamda klasik şiirin en çok kullanılan nazım biçimlerinden birisi olan kaside de kuşkusuz en sık kullanılan ve bir bakıma şairlerin şiirleri için yönetim katından olur aldıkları sunum metinleri idi. Şairler, kaide ile bütün hünerlerini gösterip, övgü ve yergide ne denli mahir olduklarını göstermek isterlerdi. Bu nedenle divanların girişinde oldukça hacimli kasideler bölümü bulunmaktadır. Nesir olarak yergi ya da övgü alışkanlığı çok rastlanan bir durum değildi. Bu çalışmada kâtiplerin nesir yeteneklerini bir şair gibi kullanabildiklerini görmekteyiz. Mehmed Şahî dönemin önemli kâtiplerinden birisi olarak dönemin Şeyhülislamını oldukça ağır bir dille eleştirebilmektedir. Hatta bu eleştirisinde kimi zaman ahlaki sınırları zorlayan bir üslup kullanmaktadır. Nesrin şiirsel özellikler yüklenmeden şiir işlevinde kullanılması, özellikle kaside gibi yergi ve övgüye hizmet etmesi sık rastlanılan bir durum değildir.

Resmî görevlilerin, kişisel gündelik hayatlarını anlattıkları bu tür belgeler de az rastlanan bir örnek olsa gerektir. Münşeatlarda bile yazar başkaları için yazdığı mektupları ve devlet büyüklerine sunduğu yazılı metinleri bir araya getirmeye özen gösterirler. Muhammed Şahî'nin mektubu bu açıdan tamamen kişisel gayelerle yazılmış bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktepe, Münir, “Hocazade Esat Efendi”, DİA, 1995, C. 11, s. 340-341
- Kutluk, İbrahim, “Münşeatlar ve Günümüze Dek Gelen Mektup Betikleri Üzerine”, TDYB 1979 s 1
- Okay, M. Orhan, “Hiciv”, DİA, 1998, C. 17, s. 447
- Okçu-zade Mehmed b. MehmedŞahi, Milli Kütüphane yazmalar koleksiyonu 06 Mil Yz A963
- Selçuk, Bahir(2014), “ZEYİNİ/ŞAHİ”, *Okçuzâde nîşancı Mehmed Paşa(d.970/1562-63/ö.1039/1629-30); münşi, divan şairi*” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), [http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1978,\(E.T:17.12.2016\)](http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1978,(E.T:17.12.2016))
- İpek, Muhammet Salim, “Klasik Dönem Arap Edebiyatında Nesir”, Gece Kitaplığı 2014
- Unan, Fahri, “Yahya bin Mehmed el-katibMenahicü'l-inşa (inceleme-metin)”, Türk Tarih Kurumu Ankara 2014
- Woodhead, Christine, “OkçuzadeMehmedŞahi, DİA, 2007, c. 33, s 335-336
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbasiler”, DİA, İstanbul 1988 C. 1 s. 31-57

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kayabaşı, B. (2016). “Okçu-Zade'nin Özel Bir Mektubu Üzerine / On a Special Letter of Okçu-Zade”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 11/21 Fall 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11245>, p. 719-728.